

När slumpen griper in

Visst har vi möjligheter att välja, göra upp planer. Men ofta blir vi avbrutna av livets "olyckshändelser", och i gnistorna som uppstår vill författaren Paul Auster gärna befinna sig. I nya romanen "Dårskaper i Brooklyn" bearbetar han ännu en gång slumpens makt över våra liv.

Egentligen gillar han inte alls intervjuer. Vilket är en av anledningarna till att han inte ägnat sig mer åt film, trots framgångarna med bland annat *Smoke*, där Harvey Keitel och William Hurt spelade huvudrollerna. Paul Auster tar förvisso vänligt emot oss i sitt brownstone-hus i Brooklyn, han småpratar, bemöter frågorna med stort allvar. Men där finns en sorts blyghet och motsträvighet också, allt han vill säga finns ju redan i böckerna, menar han. Uppmärksammas blev han med romansviten *New York-trilogin*, men riktigt känd först efter att ha skrivit manusen till filmerna "*Smoke*", "*Blue in the face*" och "*Lulu on the bridge*". Erfarenheter han inte velat vara utan, säger han själv, men som också fick honom att inse att han inte hade vad som krävdes för att göra film. Det var för utmattande, för offentligt. Och det hade tvingat honom att sluta med det som är hans kall - skrivandet, romanförfattandet. - Samtidigt är det ett helt galet sätt att leva på, sitta där i ett rum hela dagarna och skriva ord efter ord på ett papper... Men det är aldrig ensamt, konstaterar han. Karaktärerna och deras brokiga framfart underhåller honom, skänker sällskap och får timmarna att flyga iväg i hans lilla skrivarlya några kvarter bort.

I "*Dårskaper i Brooklyn*" är huvudpersonen den enstörige och lätt cyniske försäkringstjänstemannen Nathan Glass, som efter en svår sjukdom flyttar in till New York från landsbygden, mest för att få ett anonymt och stilla slut på sitt ganska trista liv. Men i Brooklyn stöter han på sin systerson som han inte sett på över tio år, ett slumpartat sammanträffande som leder till nya av samma sort. Historien är naturligtvis ny, men den vane Auster-läsaren känner igen sig i märkliga händelseutvecklingar och de små gliporna av hopp bakom till synes stängda dörrar. Vissa skulle hävda att Paul Auster inte är särskilt intresserad av realism. Men själv är han ute efter att undersöka större teman, som kärlek, förlust, minnets makt. Samtidigt hävdar han att exempelvis slumpen - hans kanske mest återkommande käpphäst - har en mycket större betydelse i vår tillvaro än vi kanske tror. Verkligheten kan innehålla de mest egendomliga sammanträffanden och statistiska omöjligheter. - En skotsk journalist intervjuade mig häromleden, och när hon skulle äta frukost satt hon med min senaste bok, varpå kyparen frågade om jag kommit ut med något nytt, för han gillade mina böcker. Då tog en fransk kvinna vid bordet intill upp samma bok ur sin handväska. Någon annan där visade sig vara vän till en av mina vänner, och när han läste en av mina böcker och kom till sidan 147 ringde han en bekant i Mexiko och sa: "Du måste läsa den här boken!" Då svarade hans

bekant att det var precis vad han höll på med, han var närmare bestämt på sidan 147...

Jo, slumpen är utan tvivel en sorts besatthet hos Paul Auster. I "Orakelnatten" träffar vi en man som är en hårsman ifrån att dödas av ett nedfallande statyhuvud - en upplevelse så omskakande att den får honom att bryta upp från sitt vanliga liv. "Dårskaper i Brooklyn" berättar om en judisk läkare vars mor överlevt Nazi-Tyskland på det mest mirakulösa sätt, och när de väl ska återförenas i Amerika krockar taxin hon färdas med, hon förs till det sjukhus där sonen arbetar och dör innan hon återfår medvetandet. Och Nathan Glass brorson Tom, som ska donera sperma, upptäcker sin försvunna lillasyster i en av klinikens porrtidningar.

En bränd lökpaj, en felringning. Vardagliga trivialiteter som kan bringa underbara möjligheter likaväl som död. Paul Auster har till och med samlat sådana sammanträffanden ur verkliga livet i "Den röda anteckningsboken". Kanske är det ingen märklig besatthet, egentligen. Tänker man tillbaka på sitt eget liv, riktigt ordentligt, börjar man snart bli varse alla slumpens mönster som lett fram till än det ena och än det andra, och tanken börjar svindla. Man sugts in i en ändlös virvel av "tänk om", mitt eget liv hade ju kunnat se fullständigt annorlunda ut, om inte... Paul Auster dyker utan rädsla in i den starka kraftkraften som plötsligt kan ändra hela färdriktningen i våra liv. Hans eget har nämligen varit så fullt av konstiga, oväntade händelser att han inte kan låta bli att återkomma till denna "verklighetens mekanik". - Visst har vi möjligheter att välja, göra upp planer. Men saker händer hela tiden som ingriper i detta. Ett slags "olyckshändelser", i både fysisk och filosofisk bemärkelse. Den fria viljan och slumpen kolliderar ständigt, och gnistorna som uppstår tänds mina historier. Dessutom är den fria viljan sannerligen en mycket begränsad komponent på många håll i världen, påminner han. Miljontals människor kan inte fatta några beslut om sin framtid, har inte ens möjligheten att välja vad de ska ha till middag.

Att fundera över slumpens makt genererar nästan automatiskt frågor om mening och meningslöshet. I "Dårskaper i Brooklyn" konstaterar Nathan Glass att hans jobb med att sälja livförsäkringar ständigt berör de djupaste metafysiska frågorna: "Vad är meningen med livet? Hur länge till kommer jag att leva? Hur kan jag sörgja för dem jag älskar när jag är borta?" Paul Auster själv kommer från en judisk familj, men när temat tro dyker upp börjar han skruva på sig. - Jag gjorde inte världen, så mycket vet jag. Och ingen jag känner eller hört talas om har gjort den heller. Jag kan inte säga att jag tror på Gud på ett religiöst sätt, men... krafter utanför mig själv har uppenbarligen skapat mig, jag vet bara inte hur. Det är så långt jag kommit, jag fortsätter undra. Varför är jag här, hur kan jag skapa ett liv med ett slags substans i... Kanske är vår största lycka att leva tillsammans med andra, göra något för varandra, slår han till slut fast. Insikten att vi inte är ensamma, även om vi i grund och botten är solitärer. - Men att bryta igenom den där väggen och dela något, det är bland det mest transcendentia vi kan göra i livet.

I senaste romanen finns en oerhört vacker liten berättelse om Kafka. Under en av sina dagliga promenader i parken stöter han på en liten flicka som är otröstlig för att hon tappat bort sin docka. Kafka börjar genast hitta på en historia för att förklara vad som hänt, nämligen att dockan åkt på en resa. Flickan tvivlar på denna förklaring, men Kafka går hem och skriver brev från dockan till flickan som han sedan tar med till parken och läser upp. Under tre veckors tid får flickan nya brev där dockan berättar om hur hon går i skolan, lär känna nya människor, gifter sig. Till slut är flickan inte ledsen längre. - Det är inte ondskan i världen som får mig att gråta - den gör mig snarare arg eller miserabel. Men de där små, goda handlingarna mot människor man inte ens känner - de rör mig djupt. I en värld där vi vant oss vid själviskhet och cynism är det viktigt att påminna oss själva om detta: Människor kan göra storartade och ovanliga saker för varandra, säger Paul Auster bestämt.

Han tycker att mycket av dagens litteratur har ett alltför cyniskt förhållningssätt till omvärlden och människorna. Och det är farligt, för cynismen förvrider verkligheten, menar han. - Precis som vi idag fnyser åt den viktorianska sentimentaliteten som något larvigt och komiskt, kommer man i framtiden att fnysa åt oss. För cynism och sentimentalitet är bara två sidor av samma förvridna uppfattning om världen.

I "Dårskaper i Brooklyn" gifter sig en av karaktärerna med en religiös fanatiker, och trots dennes bisarra och rigorösa idéer om saker och ting, är det svårt som läsare att inte känna sympati för honom. - Jag kan inte skriva om någon utan att känna tillgivenhet, oavsett hur otrevlig han eller hon är. David har fanatiska drag, men det finns också något mycket mänskligt över honom. Nathan blir chockad när han inser detta, han hade ju sin bild klar. Nyanser och tolerans kommer tyvärr inte särskilt naturligt för oss, konstaterar Paul Auster. Varken i de små eller de stora sammanhangen - titta bara på politikens demonisering av De Andra. Ett tema som delvis börjat dyka upp i hans böcker, ursinniga utfall mot vad som håller på att hända med Amerika. - Den senaste katastrofen i New Orleans har verkligen avslöjat detta samhälle som hjärtlöst och enfaldigt. Vi har ju inte ens en sjukvård för alla våra medborgare. Jag tror aldrig jag upplevt något liknande under min livstid. Bush håller på att förstöra landet, på alla nivåer. Det är en skam vad Amerika gör.

Trots denna plötsliga dysterhet över sakernas tillstånd har Paul Auster alltså på intet vis förlorat hoppet om människans förmåga. Världen han skriver om är förvisso den värld han lever i, men sida vid sida med den till synes gränslösa dumheten och ondskan, finns de heta engagemangen för en viss idé, de små mellanmänskliga mötena och ögonblicken av nåd. Krafter lika obändiga som driften att författa romaner om dem. Ja, en drift. Författandet är i vilket fall som helst inget man väljer själv, menar Paul Auster. Man blir utvald. Egentligen var hans karriär som akademiker utstakad. Fast på universitetet fick han panik av tanken att spendera sitt liv i den akademiska världen, så han hoppade av. Allt han egentligen ville göra var att skriva. Men hur? Ingen utbildning hade han, inget yrke. Genom sin styvpappa fick Paul Auster jobb på en oljetanker som åkte kors och tvärs i den Mexikanska golfen. Det gav honom möjlighet att spara pengar och bege sig till Paris, som han

blivit förtjust i vid ett tidigare besök. Dessutom hade han gjort en del översättningar av fransk poesi. När han återvände till USA några år senare var han mer övertygad än någonsin om sitt kall. Försökte skriva poesi och lite pjäser samtidigt som han hankade sig fram som dåligt betald översättare av ännu sämre böcker, och i slutet av sjuttioalet hamnade Paul Auster i en kris - personligt, konstnärligt, ekonomiskt. Han har beskrivit det som en känsla av att falla, marken bara öppnar sig under en och ingenting finns längre att hålla fast i. Och så - precis om i en av hans egna böcker - en öppning, ett mindre mirakel. En kväll är han på teater med några vänner. När han kommer hem kan han inte sova utan sätter sig och skriver en reflektion över det svåra i att skriva, hitta en röst. Nästa dag ringer telefonen och han mottar nyheten om sin fars död. En bortgång som ironiskt nog ger honom de ekonomiska möjligheterna att bara koncentrera sig på författandet. Det första han producerar är två reflektioner över sin far och sin egen pappa-roll, vilket resulterar i boken "Att uppfinna ensamheten". Några år senare kommer New York-trilogin, hans mest berömda verk. Kanske även den märkligaste och mest suggestiva av hans romaner. Varje berättelse i den handlar om sökandet efter en försvunnen person, men jakten på frågornas lösning leder bara runt i cirklar.

Första delen av trilogin ("City of Glass") kom 1985, och Paul Austers karriär som författare var ett faktum. Många böcker senare har det ändå inte blivit ett dugg lättare att skriva säger han, när han väl sätter sig ner är det skrämmande och svårt. Men det är som ett tvång. Idéerna bubblar hela tiden upp utan att han letar efter dem, och mestadels försöker han skjuta dem ifrån sig, hitta ursäkter för att inte ta itu med dem alls. Fast ibland vill de inte sluta förfölja honom, och han bara måste sätta sig ner och skriva. Även om syftet egentligen aldrig varit att ge sig i kast med någon bestämd vinkel. Det som blir, det blir. - Men jag skriver om alla de här sakerna eftersom jag förstår så lite av dem. Att skriva om det man redan vet är ju inte särskilt upphetsande. För det är vad författare till stor del sysslar med, menar han. Att ständigt halka tillbaka ner i sin egen besatthet, trots att man gör allt för att undvika den. Författandet är att gå på gång upptäcka - sig själv. Vilket ju också läsaren gör, med allt sitt bagage. Därför förblir en bok aldrig densamma. - Det är det fina med litteraturen - det är en medskapande process. Och jag tror den är en av få platser i världen där två personer kan mötas på de mest intima villkor. Det är enda gången vi kan tränga in i en främlings medvetande, och genom att göra det, bekräftar vi vår egen mänsklighet. Därför kan en bok aldrig dö. Det är omöjligt.

(Publicerad i Trots Allt 2005, en kortare version i Göteborgs-Posten 2005)